

יחידה זו מתמקדת במקום אחד, שכונת ואדי סליב בחיפה, דרכו נכיר שני אירועים בשתי נקודות זמן: 1948 ו-1959, גירוש התושבים הפלסטינים מהשכונה - ותחילת המאבק המזרחי המאורגן כנגד האפליה והדיכוי של הממסד הישראלי. באמצעות תצלומים, קטע קריאה וקטע מסרט נבחן את האירועים ההיסטוריים בשכונה דרך שאלות על מושגים כגון "הגמוניה", "אלימות" ו"פריפריה".

מטרות

1. להכיר את סיפור הנכבה ואת סיפור המאבק המזרחי בשכונת ואדי סליב, חיפה.
2. לבחון מקום אחד המכיל שני אירועים היסטוריים שאינם חלק מההיסטוריה ההגמונית.
3. לנסות ולהבין את המושג "פריפריה" במדינת ישראל דרך סיפור ואדי סליב.
4. לחשוב על העתיד של ואדי סליב דרך היכרות עם ההיסטוריה של המקום ותושביו.

מקום

היסטוריות

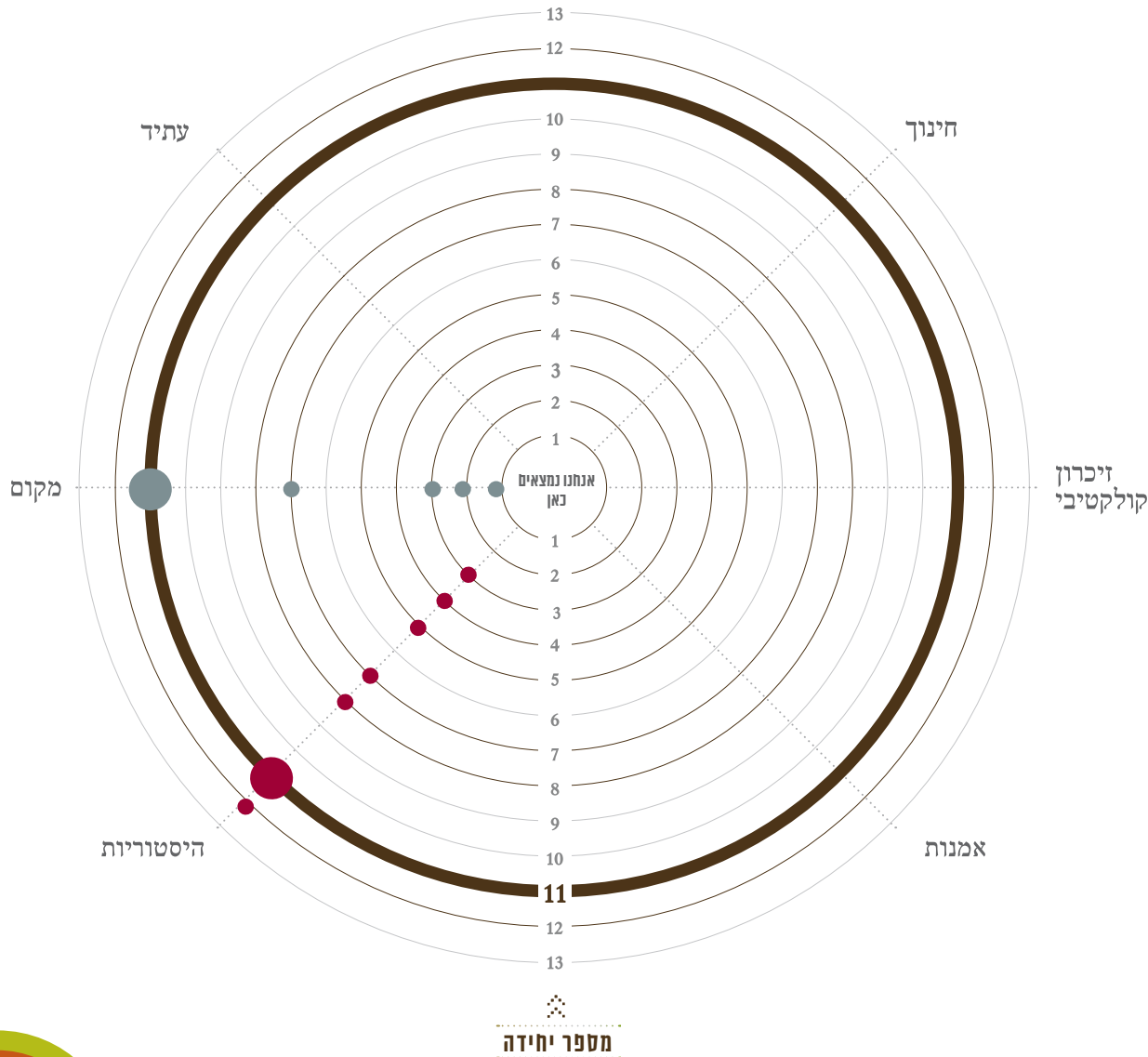
יחידה 11: גלגולו של מקום. סיפורה של שכונת ואדי סליב בחיפה

חומר עזר 1: תמונות

שלוש תמונות של חיפה וואדי סליב

התמצאות בערכה:

כל מילות המפתח

חומרי עזר 2: דף קריאה

קטעי קריאה על הנכבה בחיפה ובוואדי סליב

חומרי עזר 3: פרק מסדרת טלוויזיה

הפרק "דוד בן הרוש" מתוך הסדרה "הכול אנשים" (2000) של מודי בר און וענת זלצר, בהפקת הטלוויזיה החינוכית

לצערנו, בשל מגבלות של זכויות יוצרים, לא הצלחנו לצרף לערכה קטע מהפרק. לרוב יש למורים נגישות לחומרי הטלוויזיה החינוכית וניתן להשיגם בספריות בתי הספר או דרך משרד החינוך. בנושא זה, ניתן גם להקרין קטע מהפרק "ישראל השנייה" מתוך הסדרה "תקומה" בהפקת הערוץ הראשון.

לקריאה נוספת

- ▶ בן-דור, צ. (2007), מה נשאר מוואדי סאליב, עיתון "הארץ": www.haaretz.co.il/hasite/spages/833440.html
- ▶ וייס, י. (2007), וואדי סאליב: הנוכח והנפקד, ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- ▶ ציפורי, ע. (2008), הרי מהות העניין היא הטריטוריה, סדק - כתב עת לנכבה שכאן, גיליון 2. תל-אביב: פרדס, פרהסיה וזכרות.
- ▶ שלום שטרית, ס. (2004), המאבק המזרחי בישראל - 2003-1948, תל-אביב: עם עובד.

מספר יחידה

מהלך הפעילות

1. פת"ח ה: המורה יציג על הלוח שלוש תמונות (ראה חומרי עזר 1) בסדר הבא:

תמונה ימנית - מתארת את גירוש הפלסטינים מחיפה בשנת 1948.

תמונה אמצעית - תמונת נוף עדכנית המתארת את בתי השכונה.

תמונה שמאלית - מתארת את אירועי המרד בוואדי סליב בשנת 1959.

וישאל את הכיתה:

- מה אתם רואים בתמונות? - מתי צולמו התמונות, לדעתכם? - איפה התמונות צולמו?

- התמונות מתארות שתי התרחשויות שקרו במקום עליו נדבר היום - ואדי סליב שבחיפה. התמונה הראשונה מתארת את עזיבתם הבהולה של הפלסטינים את חיפה באפריל 1948; בשנייה מופיעה שכונת ואדי סליב עצמה כפי שצולמה בשנת 2008 - נטושה ושוממת; והשלישית מתארת את אירועי המרד המזרחי בוואדי סליב מ-1959. היום נחקר מקום אחד, בעיר אחת, בשכונה אחת: חיפה, ואדי סליב. נציב מצלמה ונסתכל על השכונה בשתי תקופות בזמן. המצלמה תישאר מכוונת על אותו המקום, ורק אנחנו נוזז בזמן. נכיר את ההיסטוריה של השכונה ודייריה, תוך התמקדות באירועים שהופיעו בתצלומים.

- ההיסטוריה שנכיר היום היא לא היסטוריה הגמונית, היא ההיסטוריה שלא נכנסה לספרי ההיסטוריה הרשמיים. ננסה לבחון האם יש קשרים בין שני אירועים שונים שקרו במקום בתקופה קצרה: הנכבה ב-1948 ואחת-עשרה שנים אחר כך - 1959, המאבק המזרחי שהחל בוואדי סליב.

2. שרטוט טבלה:

המורה ישרטט את כותרות הטבלה הבאה על הלוח. הטבלה תמלא יחד עם הכתה, ככל שנתקדם במהלך השיעור.

3. על הנכבה בחיפה ובוואדי סליב: הכיתה תקבל דף עם קטעי מקורות (ראו חומרי עזר 2) ותקרא

במשותף את קטע הקריאה על הנכבה בחיפה ובוואדי סליב.

- שאלות הבנה על הטקסט: כדאי למלא את העמודה בטבלה העוסקת ב-1948. וכן לשאול: מדוע הפלסטינים עזבו?

- המשך קריאה משותפת של דף המקורות: ציטוטים שונים המתייחסים לעזיבת הפלסטינים את חיפה.

- בדף אנו רואים פער בין הפעולות של הצבא בחיפה לבין הצהרות המנהיגים היהודיים לאחר הגירוש.

מה ניתן ללמוד מפער זה על התקופה? כיצד ניתן להסביר את הפער?

4. על אירועי ואדי סליב: המורה יפנה את התלמידים להסתכל על התמונה שמתארת את ההפגנות המזרחיות

בוואדי סליב, שראינו בתחילת הפעילות, ויאמר: נניח לרגע לנכבה. נשאיר את המצלמה שלנו מכוונת על ואדי סליב, אך נצלם

רגע אחר בזמן, אחת-עשרה שנה קדימה, 1959. נצפה בקטע מסרט על המאבק המזרחי בוואדי סליב. אירועי ואדי סליב

התרחשו ב-9-8 ביולי, 1959. האירועים כללו הפגנות מחאה ומרי של התושבים היהודים המזרחים כנגד האפליה והקיפוח

הערה למורה: נסחו את הפתיחה לשיעור בצורה תיאטרלית שתלהיב את התלמידים.

1959	1948	
יהודים-מזרחים רובם פועלים או מובטלים, רוצים לעסוק במסחר	פלסטינים מעמד בינוני, עובדי הרכבת	מי גר בשכונה? מי הם התושבים? במה הם עוסקים?
ערבית, עברית	ערבית	איזו שפה/ות הם מדברים?
משטרת ישראל	הכוחות הצבאיים היהודיים - "ההגנה"	מי הם הכוחות בעימות עם התושבים?
דוד בן הרוש - בעל בית קפה	הוועדה הלאומית הערבית של חיפה והוועד הערבי העליון	מי מנהיג התושבים?

מהם סבלו מצד הממסד הישראלי האשכנזי מאז הגעתם לארץ בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים. ההפגנות דוכאו ביד קשה על-ידי המשטרה והממשלה. במקומות שונים בארץ פרצו בתקופה זו הפגנות של מזרחים כנגד האפליה, וגם הן דוכאו ביד קשה, אך אירועי ואדי סליב נחרטו בזיכרון הקולקטיבי של המאבק המזרחי בישראל, ומאז כל מאבק מזרחי מתייחס לוואדי סליב. הפנתרים השחורים, למשל, תנועת המחאה המזרחית של שנות השבעים, שאבה את השראתה מהמאבק בוואדי סליב.

מומלץ לצפות בקטע מתוך הפרק "דוד בן הרוש" מהסדרה "הכול אנשים" של מודי בר און וענת זלצר משנת 2000, בהפקת הטלוויזיה החינוכית.

- שאלות לקראת הצפייה:

- מי גר בוואדי סליב? - במה עסקו התושבים? - מיהו דוד בן הרוש ומה תפקידיו בשכונה?

5. דיון בכיתה: מענה על השאלות לצפייה ומילוי הטבלה

- מה אירע ב-8-9 ביולי 1959? תארו את האירועים במילים שלכם.

- למה קרו האירועים?

- מה היו הטענות העיקריות של תושבי השכונה המזרחים ומה הם דרשו?

- דמיינו שאתם ילד שנולד היום בשכונה: איך זה להיוולד לשכונה עם כזו היסטוריה?

6. המורה יקריא ציטוט של העיתונאי אורי אבנרי מ"העולם הזה", שפורסם מיד לאחר ההפגנות בוואדי סליב:¹
"מי שמתחיל לירות במוחמד, סופו לירות ברחמים. מי שאוסר ומגלה את סולימאן ללא דין ודיין, סופו לאסור ולהגלות את ניסים. מי שיורק היום בפני פאטמה, יירק מחר בפני מזל. מה שקרה אתמול בוואדי ניסנאס, מוכרח לקרות היום בוואדי סליב."

- מה דעתכם? האם אתם מסכימים עם אמירה זו? פרטו.

7. דיון מסכם:

- בשיעור הצבנו מצלמה בוואדי סליב, וראינו מקום אחד שמגלם כמה סיפורים. למקום יש היסטוריה של התנגשויות עם הישראליות, עם ההגמוניה הישראלית. בשני האירועים הייתה באותו מקום אלימות. כיצד האלימות עוברת מקבוצה לקבוצה? האם זה קשור למקום, לגאוגרפיה שלו?
- כיצד זה קשור למושג "פריפריה"? מהי הפריפריה הישראלית ומי מאייש אותה כיום? מדוע לדעתכם? מה אפשר ללמוד מוואדי סליב על המבנה החברתי והשלטוני בישראל?

- ואדי סליב הוא כיום שומם והרוס. לעיריית חיפה היו תוכניות להפיכתו לרובע אמנים יוקרתי, אך (בינתיים) זה לא קורה. השכונה הולכת ונהרסת. מה יהיה לדעתכם הסיפור הבא שיתגלם במקום הזה?

הערה למורה: לצערנו, בשל מגבלות של זכויות יוצרים, לא הצלחנו לצרף לערכה קטע מהפרק. לרוב, יש למורים נגישות לחומרי הטלוויזיה החינוכית וניתן להשיגם בספריות בתי הספר או דרך משרד החינוך. בנושא זה, ניתן גם להקריין קטע מהפרק "ישראל השנייה" מתוך הסדרה "תקומה" בהפקת הערוץ הראשון.

הערה למורה: מוצעות שתי אפשרויות לסיכום, אם הכיתה הולכת לכיוון תיאורטי ומופשט יותר - הרחיבו לגבי השאלה הראשונה, על אלימות ופריפריה. אם הכיתה הולכת לכיוון מעשי יותר - הרחיבו לגבי השאלה השנייה, על עתיד השכונה.

¹ אבנרי, א. (1959), "מרד המרוקאים", העולם הזה, 15.7.1959, גיליון 1137, עמ' 3.

"מי שבכוחו לעצב את המרחב הפיזי באופן שהולם את צרכיו, יכול לעצב אותו כך שיהלום את ערכיו ואת סיפוריו; ומי שיכול להעניק לערכיו ולסיפוריו מעמד הגמוני, יכול בדרך כלל לחזור ולעצב את המרחב הפיזי בהתאם. אפשר לנסח את מצב הדברים הזה בכלל המעגלי הבא: עיר היא תמיד התממשות הסיפורים שהיא מספרת על עצמה". (שרון רוטברד²)

היסטוריה מרחבית (Spatial History) היא היסטוריה המתמקדת במקום מסוים. תחום זה מנסה לעשות שימוש בידע מתחומים שונים (כגון היסטוריה, גאוגרפיה, כלכלה, סוציולוגיה ועוד) על מנת להבין תהליכי שינוי פוליטיים, חברתיים, כלכליים, סביבתיים. הכרת תהליכים אלו יכולה ליצור ידע והבנות חדשות לגבי שינויים היסטוריים במרחב ובזמן ולהבין את המציאות שבה אנו חיים.

המקום (העיר, השכונה, הכפר) מעוצב כך שאנו מכירים את הסיפורים ההיסטוריים, התרבותיים והחברתיים ההגמוניים שלו. אנו מכירים בדרך כלל את הסיפור של מי שהיה בכוחו לעצב את המקום. אולם בכל מקום ישנם גם סיפורים מושקעים ומודרניים, שדרך התמקדות בהם נוכל להכיר טוב יותר את המקום, את השכבות השונות שלו ואת המציאות העכשווית של המקום. היכרות עם מקום ספציפי מאפשרת הסתכלות בזעיר אנפין על תהליכים רחבים יותר. הסתכלות על המקום היא הסתכלות בו זמנית על המיקרו והמקרו.

ביחידה זו ננסה לבחון מקום אחד, ואדי סליב, על רכיביו ההיסטוריים, החברתיים והתרבותיים השונים, בשתי נקודות זמן: 1948 ו-1959. 1948 מספרת את סיפור גירוש התושבים הפלסטינים של השכונה, ו-1959 מספרת את סיפור המאבק של התושבים היהודים-מזרחים כנגד האפליה והקיפוח נגדם במדינת ישראל.

שכונת ואדי סליב בחיפה הוקמה כשכונה פלסטינית בסוף המאה ה-19. תחילה כשכונה לפועלי הרכבת, ובהמשך נבנו גם בתים עבור המעמד הבינוני הערבי. באפריל 1948, עם כיבוש חיפה, גורשו תושבי השכונה הפלסטינים. תוך כדי המלחמה ולאחריה יושבו בה יהודים, רובם הגדול מצפון אפריקה ובעיקר ממרוקו. בתי השכונה הולאמו והפכו לרכוש ציבורי בתוקף "חוק נכסי נפקדים". ב-1959 התגוררו בשכונה בצפיפות רבה, באבטלה ובעוני כ-15 אלף תושבים. שילוב של מספר גורמים הביא להבשלת התנאים להתפרצות המאבק המזרחי בוואדי סליב ב-1959: תנאי החיים הירודים ומציאות של דיכוי כלכלי וחברתי שתחתיו חיו תושבי השכונה; יחס זלזול וביטול התרבות הערבית של התושבים בוואדי סליב מצד התושבים האשכנזים, שחיו בשכונות המבוססות של חיפה; מציאות פוליטית בה תושבים אלו הודרו ממוקדי הכוח הפוליטיים; ומערכת פוליטית לקראת בחירות.

על 1948 נלמד דרך קטע קריאה של מקורות היסטוריים המתארים את הסיבות שהובילו לגירוש ולעזיבת מרבית התושבים הערביים של חיפה, ונבחן את היחס של מנהיגים יהודים בארץ לאירועים אלו. את שאירע ב-1959 נכיר דרך קטעים מהפרק "דוד בן הרוש" בסדרה "הכול אנשים" של מודי בר און וענת זלצר (2000). הפרק מתאר את הסיבות שהובילו להתפרצות המאבק המזרחי, במהלך אירועי המרד ובמה שקרה לאחריה, דרך היכרות עם דמותו של מנהיג המזרחים בוואדי - דוד בן הרוש.

באמצעות הלמידה על שתי נקודות הזמן הללו, ננסה לבחון את היחס של הכוחות הישראליים, שניצחו במלחמה והממסד לשתי קבוצות התושבים. בנוסף, נעלה סוגיות הקשורות למושג "פריפריה" בחברה הישראלית העכשווית. שאלות כגון מי נמצא בפריפריה הישראלית, ומה אנו יכולים להבין מכך על החברה הישראלית, יכולות להוביל להבנה מורכבת של הכוחות השונים הפועלים בחברה הישראלית וכיצד מובנה בה היחס בין מרכז לפריפריה.

² רוטברד, ש. (2005), עיר לבנה, עיר שחורה, תל-אביב: ככל. עמ' 15.